

Bernadettekerk te Maliskamp, 's-Hertogenbosch

HET HOOFDPIJNDOSSIER van een leegstaand kerkgebouw

Per week worden gemiddeld twee kerken gesloten in Nederland. Herbestemmen is een lastige opgave, niet alleen door de vorm en voormalige functie van het gebouw maar ook vanwege economische, sociaal-maatschappelijke en andere – vaak specifiek aan de buurt gekoppelde - belangen. De casus Maliskamp in de gemeente 's-Hertogenbosch laat zien waartoe dit kan leiden.

Op 6 februari 2000 werd de Heilige Bernadettekerk te Maliskamp (Gemeente 's-Hertogenbosch) aan de eredienst onttrokken. Het is één van de honderden kerken in Nederland, die dit lot treft of zal treffen. Maar dertien jaar later ligt het gezichtsbepalende visitekaartje van dit buurtschap aan de rijksweg bij Rosmalen er nog altijd verloederd bij. Alle ramen zijn dichtgetimmerd, hetgeen bijna symbolisch is voor het vastgelopen overleg over de herbestemming. Voor de gemeente die het kerkgebouw in 2004 alsnog de status van monument gaf, het parochiebestuur als eigenaar, de projectmakelaar die met een concreet voorstel kwam en niet in het

minst – de bewoners van Maliskamp zelf gaat het om een hoofdpijndossier. De situatie is een markant voorbeeld van de impact die de sluiting van een kerkgebouw kan hebben. Belangrijkste les: een kerk is meer dan een gebouw.

Een slopende impasse

Aspecten van deze impasse doen zich overal in Nederland voor. In 2008 werd verwacht dat er gedurende tien jaar ruim 1.000 kerken – dus gemiddeld twee per week – zouden sluiten. De besluitvorming hierover is emotioneel beladen en bijzonder lastig. De casus van Maliskamp (zie de kadertekst over de geschiedenis

hiervan) maakt duidelijk dat een kerk de identiteit van een buurtschap kan bepalen. Tegelijk heeft zich een ander, herkenbaar probleem voorgedaan: de buurtwinkel, waar tevens het postagentschap was gevestigd, is een paar jaar geleden gesloten. Voor dagelijkse boodschappen moeten bewoners naar een winkelcentrum in Rosmalen op meer dan loopafstand aan de noordkant van de autosnelweg. De basisschool heeft het net gered maar in Maliskamp zijn op een fysiotherapeut na geen medische voorzieningen. Het Wijkcentrum Ons Trefpunt, ooit het parochiehuis en zes decennia lang gehuisvest in een gebouwtje waaraan wijkbewoners letterlijk en figuurlijk hun steentje hebben bijgedragen, is sinds 2011 met onder meer de basisschool en een regionale opvang voor kinderen met een ontwikkelingsachterstand, verstandelijke beperking of meervoudige beperking ondergebracht in het 'Kind Wijkcentrum Meerlaer Maliskamp'; de drie ruimtes van het wijkcentrum worden sinds kort aan externe groeperingen verhuurd. Aan goede wil lijkt het niet te ontbreken – onlangs is de kinderboerderij door vrijwilligers gerenoveerd – maar de sfeer in de wijk is er niet beter op geworden.

Waarom kan de impasse niet worden doorbroken? Wethouder Geert Snijders verwijst naar de sociaal-religieuze bestemming die in 1934 werd vastgelegd toen het terrein waarop de kerk staat aan de parochie werd geschonken; in het kader van erfdiensbaarheid moeten 'ongeveer 150 mensen met een eventuele wijziging van de Bernadettekerk instemmen.' Een

▲ De leegstaande kerk in Maliskamp met – onbewust symbolisch – dichtgetimmerde ramen.

andere reden 'voor de lange duur van het traject ligt in het feit dat de eigenaar van de voormalige Bernadettekerk – het parochiebestuur in casu het bisdom 's-Hertogenbosch – lange tijd hoge eisen heeft gesteld aan de nieuwe functie van de voormalige kerk,' maar deze zijn inmiddels verlaagd. Jan Jansen, lid van het betreffende bestuur, wijt de problemen eveneens op de eerste plaats aan 'de juridische status van de erfdiensbaarheid' maar wijst ook expliciet naar 'verschillen van opvatting' en 'de verhoudingen' tussen de Vereniging Behoud Bernadettekerk (VBB) en 'de samenwerkende partners' (parochiebestuur, bisdom en gemeente). Deze in 2002 opgerichte vereniging behartigt de belangen van een aantal wijkbewoners die krachtens de erfdiensbaarheid het recht hebben om mee te beslissen over het lot van de kerk maar 'wil samen met alle wijkbewoners een nieuw inspirerend totaalplan voor de wijk maken' (bron: www.behoud-bernadettekerk.nl); de regie van de plannen moet in handen komen van de wijkraad. De wethouder geeft aan dat de wijkraad juist hem heeft verzocht om 'de regierol op zich te nemen'.

TASK FORCE TOEKOMST KERKGEBOUWEN

Tussen alle organisaties die zich richten op herbestemming van kerken verdient de 'Task Force Toekomst Kerkgebouwen' een speciale vermelding. Dit landelijke opererend burgerinitiatief, wat niet is gebonden aan een kerkgenootschap, politieke partij of belangenorganisatie, zet zich belangeloos in voor het behoud van kerkgebouwen en kloosters. In principe kan iedereen die be-

trokken is of zich betrokken voelt bij de dreigende sloop of bij problemen rond de herbestemming van een kerk een beroep doen op deze organisatie. Voor informatie kan men terecht op de site www.toekomstkerkgebouwen.nl, waar veel nuttige informatie staat, en bij drs. A.R. Wolters (secretaris), Kamerikstraat 11, 5045 TW Tilburg (info@toekomstkerkgebouwen.nl).

Toch nog perspectief?

De wethouder vindt de aankoop van het kerkgebouw met gemeenschapsgeld onverantwoord. Het parochiebestuur heeft in vele sectoren naar kopers gezocht; volgens Jansen hebben 'circa vijftien organisaties in eerste aanleg interesse getoond' maar slechts één projectontwikkelaar was bereid tot een investering. Het gaat om Huub Pennings 'met Maliskampse roots', die

‘Dichtgetimmerde kerkraden symboliseren vastgelopen overleg’

naar eigen zeggen in Nederland al ‘meer dan 250.000 vierkante meter kantoor heeft ontwikkeld en gebouwd’ en die ook het middenschip van de kerk een kantoorfunctie wil geven; de absis van de kerk zal echter worden ingericht als devotiekapel ten behoeve van de begraafplaats naast de kerk. Zijn voorstel, wat ook de bouw van een beperkt aantal starterswoningen en appartementen voor ouderen op het nabijgelegen terrein omvat, voldoet aan het gemeentelijk beleid maar stuit op bezwaren bij de VBB: niet alleen het kerkgebouw maar ook het hierbij behorende gebied worden door de vereniging als ‘het hart van Maliskamp’ beschouwd en moeten in de lijn van de vastgelegde notariële bestemming primair een sociaal-maatschappelijke functie ten dienste van de Maliskampse gemeenschap krijgen. De discussie spitst zich nu overigens ook toe op de vraag of de erfdienstbaarheid nog wel van kracht is. In 2004 werd dit laatste wel bekrachtigd door een gerechtelijke uitspraak maar een nieuwe juridische strijd is niet uitgesloten; hierdoor zou de kerk nog verder in verval kunnen raken.

Is er nog een ander perspectief? Wanneer er zoveel kerken worden gesloten, zou men verwachten dat er veel expertise bestaat met betrekking tot de herbestemming van kerken. Die is er ook, te beginnen met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, die in 2011 de brochure ‘Een toekomst voor kerken’ heeft uitgegeven, waarin behalve goede adviezen ook een lijst met nuttige adressen staan. Een verdere verkenning op internet leidt al snel tot nog meer organisaties en bureaus die zich op alle aspecten van deze problematiek – dus ook het inschatten van de economische haalbaarheid van plannen – richten (zie ook de korte kadertekst). Voor zover bekend lijkt hierop echter noch door de gemeente 's-Hertogenbosch noch door het betreffende parochiebestuur en de projectontwikkelaar een beroep te zijn gedaan. Alle betrokken partijen kijken in mindere of meerdere mate verder dan louter de herbestemming van het kerkgebouw; hierbij richt de focus zich op Maliskamp. Het kerkgebouw ligt echter naast een autosnelweg, waarbij de afslag bijna eindigt op de parkeerplaats voor de kerk; in hoeverre kan bij een herbestemming ook worden gekeken naar een functie voor de duizenden automobilisten die hier dagelijks passeren? Hetzelfde geldt voor de bewoners in de wijken aan de andere kant van de rijksweg. Dit leidt tot de vraag in hoeverre de provinciale overheid mee kan zoeken naar een oplossing.

Het lot van veel kerkdorpen is de provinciale overheid in elk geval niet ontgaan. Juist in Noord-Brabant worden successen geboekt met coöperaties en soortgelijke initiatieven waarbij burgers samen wegevalen of ontbrekende basisvoorzieningen ►

MALISKAMP: EEN KORTE GESCHIEDENIS

Op 8 december 1933 verklaart paus Pius XI (1857-1939) Marie-Bernard alias Bernadette (Soubirous) van Lourdes (1844-1879), aan wie Maria achttien keer zou zijn verschenen, heilig. Tussen de 50.000 gelovigen die haar heiligverklaring in Rome bijwonen bevindt zich de in Tilburg geboren kapelaan C. Schoenmakers, die bij deze gelegenheid door de paus in particuliere audiëntie wordt ontvangen. Deze wereldwijd aandacht trekkende gebeurtenis - er bestond toen een zeer grote devotie voor Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes - inspireert de pater tot de naamgeving van de derde parochie in Rosmalen, die precies een maand later - op 8 januari 1934 - wordt gesticht. Op 18 april van datzelfde jaar schenkt notaris H. van de Mortel het kerkbestuur hiervan een stuk grond van 99 meter breed en 348 meter lang. Hierbij wordt bepaald dat dit gebied louter gebruikt mag worden voor 'een katholieke kerk met daarbij behorende sacristie en pastorie, scholen, patronaten, parochiehuizen, kerkhoven, klooster en kosterwoning, alles met daarbij behorende gebouwen en andere opstallen'. Op 2 september 1935 wordt de Heilige Bernadettekerk met 620 plaatsen ingewijd. De parochie 'De Maliskamp' - genoemd naar het buurtschap - telt op dat moment 960 personen, verdeeld

over 184 gezinnen. Schoenmakers fungeert er niet alleen als pastoor maar omschrijft zijn taak ook als onderwijzer, pedagoog, maatschappelijk werker en arts, 'tot zelfs vroedvrouw'.

Ellendig land tot leven gebracht

Rosmalen was tot een halve eeuw geleden voor boeren 'een ellendig land, 's winters onder water en 's zomers in het zand' (met Carnaval wordt het omgedoopt tot 'Zandhazendurp') maar de op zichzelf betrokken Maliskampers hadden het nog slechter: de meeste mannen werkten in Nederland en Duitsland als bouwvakkers en 'keileggers' (stratenmakers) - onder meer aan de Afsluitdijk - voor twaalf gulden per week of minder. In 2009 verscheen in Rosmalla, het tijdschrift van de Heemkundekring te Rosmalen, een artikel van Wim Veekens, waaruit blijkt dat Maliskamp zeker sinds 1584 - toen onder de naam 'Meerlenscamp' - bestaat; vermoedelijk ging het oorspronkelijk om een

uit de heide ontgonnen en later gecultiveerd stuk land met een boerderij waarvan een zekere Van Meerlen de eigenaar was. De stichting van de gelijknamige parochie betekende veel meer dan het bouwen van een kerk. Maliskamp kreeg onder meer een klooster met bewaar- en naaischool, alsmede een meisjesschool met drie klassen (1937) - uiter-

Berceuse voor de kerk van Maliskamp

*Uitgeteld als een afgematte waakhond
neergeploft en diep in slaap verzonken:*

*slaap droom zaliger van de maagd Maria
die maakt dat maanlicht zoeter smaakt*

*slaap geest van geitenhoedster
Bernadette
in je bakstenen bed achter ingeslagen ramen*

*slaap verbrande tongen, laatste hete adem
alleen een uil waakt nu nog in deze kille nacht*

*slaap cipier van godvrezende zielen in de
schamele resten van je dichtgetimmerd huis*

*slaap en maal nog eenmaal alle rijke dagen
van hen, achter jou, nu rustend in hun graf*

*slaap stilgezette wijzers, stukgeslagen klok
slaap, klein dorp, dat nu nooit meer ontwaakt.*

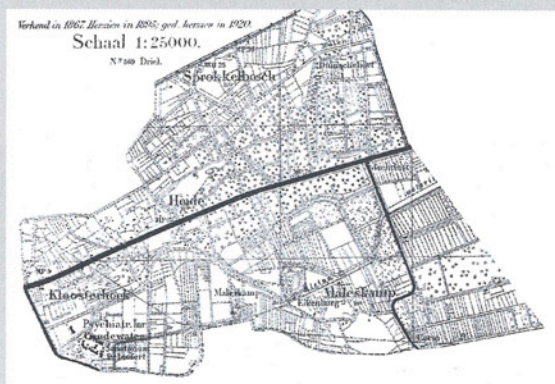
Ignace Schretlen

aard de Bernadetteschool geheten - , een parochiehuis (1951) en een jongensschool (1953) terwijl tegelijk het verenigingsleven tot bloei kwam. Gegeven de kerk als spil van het sociaal-maatschappelijke leven kan Maliskamp dan ook met recht een kerkdorp worden genoemd en als voorbeeld dienen voor honderden andere dorpskernen in ons land, die een soortgelijke ontwikkeling hebben doorgemaakt.

Kerkdorp, wijk en/of buurt(schap)?

Sinds Rosmalen als zelfstandige gemeente werd opgeheven (1996) is Maliskamp (1290 inwoners) één van de bijna honderd buurten van 's-Hertogenbosch (141.906 inwoners). Maliskamp heeft een eigen

▼ Kaart van Maliskamp in circa 1920.

► wijkraad - de Stichting Wijkraad Maliskamp - met daarnaast de Stichting Wijkbe-
langen Maliskamp, beschikt over een eigen
website (www.wijkmaliskamp.nl) maar is
geen zelfstandige wijk ('s Hertogenbosch
telt er twaalf). Het buurtschap - deze om-
schrijving blijft van toepassing - vormt nog
altijd een - als zodanig goed herkenbare -
zelfstandige kern buiten de stedelijke be-
bouwning van de Brabantse hoofdstad pal-
langs de rijksweg 59, waarvan het gedeelte
tussen 's-Hertogenbosch en Oss in de peri-
ode van 2003 tot 2005 is omgebouwd tot
een 2 x 2 rijstroken autosnelweg met onge-
lijkvloerse kruisingen. Vroeger lag Malis-
kamp aan beide kanten van deze rijksweg,
die vermoedelijk ooit was gepland als één

van de 'routes impériales' in het wegennet
van Napoleon Bonaparte maar pas later is
aangelegd. Oorspronkelijk woonden de
meeste Maliskampers ten noorden van de
rijksweg in 'bedompen, vochtige huizen
(...) verstoken van waterleiding met alle
gevolgen vandien' (postuum gepubliceerde
toelichting van pastoor B. Eras op het 'So-
ciografisch Onderzoek 1962'). Tegenwoor-
dig bevindt Maliskamp zich louter ten zui-
den van de rijksweg.

Gescheiden door - hoe kan het anders - de
Bernadettestraat is het kerkdorp gesplitst in
twee delen, die tot in de gemeentelijke statis-
tieken zijn terug te vinden. In het westelijke
- vooral na de tweede wereldoorlog gebouw-

de - deel (255 inwoners) wonen nog altijd
veel nazaten van de oorspronkelijke bevol-
king. Het oostelijke deel (1035 inwoners)
kwam pas in de zestiger jaren van de vorige
eeuw tot ontwikkeling; de 'gegoede burgerij'
- deze typering is ontleend aan een publicatie
uit 2000 - die hier van buitenaf kwam wonen,
associeerde de naam Maliskamp met een
zigeunerkamp en deed vergeefs moeite om
deze te veranderen in Eikenburg (overigens
wordt niet gesproken over 'het Maliskamp'
maar 'de Maliskamp'). Ooit moesten kinde-
ren uit het nieuwe gedeelte 'vluchtend van
boom naar boom' van school naar huis. Dat
spanningsveld is nu (vrijwel) verdwenen. Alle
bewoners hopen dat er spoedig een einde
komt aan de aanhoudende impasse.

(zoals een buurtwinkel en verzorging c.q. verple-
ging) organiseren; kan het leegstaande kerkgebouw
hierbij een rol spelen? Maliskamp kan wellicht pro-
fijt trekken van ervaringen elders in het land. Omge-
keerd kan de lastige besluitvorming met betrekking
tot de herbestemming van de Bernadettekerk ook
lessen opleveren voor gelijksoortige situaties, niet
alleen in de provincie maar in heel ons land. Recen-
telijk is het plan geopperd om nog voor de zomer
een symposium te wijden aan de situatie in Malis-
kamp, waarbij ervaringen en ideeën uitgewisseld
kunnen worden. Misschien kunnen creatieve ideeën
alsnog naar een oplossing leiden. ●

*Ignace Schretlen is arts-publicist en beeldend kunstenaar.
Sinds 1992 woont hij met zijn gezin in Maliskamp.*

*Voor deze publicatie hebben de heer G. Snijders, wethou-
der te 's-Hertogenbosch, de heer J. Jansen, bestuurslid
van de parochie waaronder de Bernadettekerk valt, en de
heer H. Pennings, projectontwikkelaar, een aantal vragen
per email beantwoord. De heer H. Kuipers van de gemeen-
te 's-Hertogenbosch (Afdeling O&A) verschaftte cijfers over
het aantal inwoners (per 1 januari 2012). De auteur
dankt hen voor hun loyale medewerking, alsmede Mar-
tien Veekens en de Heemkundekring te Rosmalen, die
behulpzaam zijn geweest bij het bronnenonderzoek.*

Literatuur

Eras, B., 'Beschrijving van de sociale situatie van
de buurtschap Maliskamp', in: Rosmalla, jg. 11, nr.
1, 2001, blz. 18-22

Ruys, C. ea, 'Het 50 jarig bestaan van de Paro-
chie H. Bernadette te Maliskamp / 1935 septem-
ber 1985', gelegenheidsuitgave van het parochie-
bestuur, 1985, 59 pp (als pdf beschikbaar op
www.wijkmaliskamp.nl/)

Schenk, H. ea, 'De H. Bernadettekerk te Malis-
kamp Rosmalen / 1935-2000', gelegenheidsuit-
gave van het parochiebestuur, 2000, 20 pp (als
pdf beschikbaar op www.wijkmaliskamp.nl/)

Veekens, M., 'De Parochiegrenzen van de Malis-
kamp', in: Rosmalla, jg. 13, nr. 4, 2003, blz. 26-31
Veekens, M., 'Van Meerlenscamp tot Maliskamp.
Op zoek naar de verklaring van een meer dan
400 jaar oude plaatsnaam', in: Rosmalla, jg. 19,
nr. 3, 2009, blz. 6-15 (als pdf beschikbaar op
www.wijkmaliskamp.nl/)

Veen, C. van 't et al., 'Een toekomst voor kerken
/ Handreiking voor het herbestemmen van
vrijkomende kerkgebouwen', Rijksdienst voor het
Cultureel Erfgoed, 2011, 79 pp (als pdf beschik-
baar op www.cultureelerfgoed.nl)

WEBSITES

www.behoudbernadettekerk.nl
www.cultureelerfgoed.nl
www.s-hertogenbosch.nl
www.toekomstkerkgebouwen.nl
www.wijkmaliskamp.nl